

ІНСТИТУТ ЕКСТРАДИЦІЇ У СВІТЛІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті міститься детальний аналіз положень нового Кримінального кодексу України (2001 р.), які регулюють питання видачі злочинців.

Надання правової допомоги у кримінальних справах — традиційна нині форма міжнародного співробітництва у сфері боротьби із злочинністю. В юридичній літературі дане поняття визначається як допомога, що надається органам певної держави при розгляді конкретної кримінальної справи органами іншої держави; допомога, що може полягати у виконанні певних процесуальних актів, необхідних для розгляду кримінальної справи, або в передачі документів [1]. Для повноти визначення поняття правової допомоги у кримінальних справах необхідно вказати, що вона може надаватися державами не лише з метою створення належних та сприятливих умов для розгляду кримінальної справи, а й полягати у передачі іншій державі осіб (правопорушників) з метою реалізації конкретних заходів кримінально-правового впливу. Постійно розвиваючись, взаємна правова допомога у галузі кримінально-правових відносин на сьогоднішній день налічує п'ять основних форм:

- одержання доказів із-за кордону для використання у розслідуванні;
- передача кримінального провадження;
- передача нагляду за умовно засудженими чи умовно звільненими особами;
- видача злочинців;
- передача засуджених осіб.

Реалізація Україною міжнародної правосуб'єктності зумовлює необхідність співпраці з надання правової допомоги у кримінальних справах, правова регламентація якої донедавна здійснювалася виключно за допомогою норм міжнародних договорів України. Із прийняттям нового КК України на рівні кримінального закону було регламентовано окремі форми такої допомоги, серед яких видача злочинців, чи то екстрадиція (відповідно чч. 1 та 3 ст. 10 КК України 2001 р.) та передача засуджених осіб (ч. 2 ст. 10 КК). Треба зауважити, що при всьому позитиві нормативного закріплення на рівні кримінального закону інституту передачі засуджених осіб спостерігається недотримання українським законодавцем вимог законодавчої техніки,

оскільки зміст ст. 10 КК України не відповідає її назві, яка не містить жодної згадки про передачу засуджених осіб. Що ж стосується самої передачі засуджених осіб, то це окремий правовий інститут, нормами якого регулюються відносини, пов'язані із наданням засудженій особі можливості відбутися у власному суспільстві, як правило, у державі, громадянином якої вона є, призначене їй покарання. Принагідно вказати на неповноту вирішення на рівні кримінального закону питання щодо кола суб'єктів, які можуть бути передані іншій державі для відбування покарання. Так, норма, закріплена ч. 2 ст. 10 КК України, регламентує передачу іноземців, «які вчинили злочини *на території України* і засуджені за них на підставі цього Кодексу». Новим КК України закріплено поряд із територіальним принципом чинності норм кримінального закону у просторі і т. зв. реальний принцип, зміст якого зводиться до такого: іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини *за її межами*, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Таким чином, іноземці можуть нести кримінальну відповідальність за КК України не лише у випадках вчинення ними злочину власне на території України, а й тоді, коли вчинене ними злочинне діяння розглядається КК України як особливо тяжкий злочин проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Проблема видачі злочинців є однією з найважливіших серед відносин міжнародної правової допомоги, оскільки від вирішення екстрадиційних питань часто залежить подальший рух кримінально-правових відносин; крім того, основні принципи даного інституту, як-от: принцип подвійної злочинності, невидачі власних громадян, несприяння у переслідуванні за політичні правопорушення, слугують державам орієнтиром у договірній практиці і певною

мірою від їх виконання залежить можливість надання правової допомоги в інших (перелічених вище) формах.

Понятійно видачу злочинців необхідно розглядати на нормативному та фактичному рівнях. На нормативному рівні видача злочинців — це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку із наданням однією державою іншій правової допомоги, яка полягає в передачі обвинуваченої або засудженої особи, з метою сприяння забезпеченню належних умов для здійснення правосуддя по тій категорії справ, які належать до компетенції останньої. В такому значенні видача виступає правовим інститутом, за допомогою норм якого здійснюється регламентація так званих екстрадиційних відносин. На фактичному (правозастосовчому) рівні видача злочинців — це врегульований нормами права процес, вступаючи в який одна держава — запитувана сторона уможливає (шляхом фізичної передачі обвинуваченої або засудженої особи) реалізацію іншою державою — запитуючою стороною комплексу заходів по кримінальному переслідуванню особи, обвинуваченої у вчиненні екстрадиційного злочину або дій, спрямованих на приведення вироку, що набрав законної сили, до виконання. На основі цього визначення видачі злочинців можна провести її поділ на види. Залежно від мети, з якою запитується видача, та характеру правових наслідків, настання яких у запитуючій державі стає можливим у результаті видачі, можна виділити такі видові прояви видачі злочинців: 1) видача обвинуваченої у вчиненні злочину особи з метою покладення кримінальної відповідальності; 2) видача з метою приведення до виконання винесеного судом запитуючої держави і такого, що набрав законної сили, вироку.

Використане законодавцем на рівні кримінального закону словосполучення «видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину» базується на поділі видачі як такої на видові прояви, кожен з яких характеризується притаманними йому ознаками і не відбиває родові ознаки видачі, тобто ті, що властиві видачі як родовому поняттю і які відрізняють її від інших проявів правової допомоги у кримінальних справах. Говорячи про «видачу злочинців» на рівні КК України (2001 р.), допустимим є оперування тією термінологією, яка закладена у назву ст. 10 (хоча тут спостерігається невідповідність цієї термінології тексту самої статті), оскільки загальні риси, властивості видачі як родового поняття на рівні цієї статті не розкриваються і не регламентуються. Проте при розгляді власне інституту екстрадиції проблема термінології потребує окремого вивчення.

Як на доктринальному, так і на законодавчому рівнях в Україні оперують поняттям «злочин», під яким розуміють один із видів правопорушення — кримінальне. У ряді зарубіжних держав поняття «злочин» вживається як один із різновидів злочинного (кримінально караного) діяння [2]. Так, новий КК Франції 1992 р. злочинні діяння відповідно до їх тяжкості класифікує на злочини, проступки та порушення (ст. 111-1). Принагідно нагадати, що така класифікація була законодавчо закріплена ще КК Франції 1810 р., але її критерієм тоді слугувала природа покарання, передбаченого за вчинення того чи іншого діяння. Зауважимо, що за вчинення проступку особа може бути піддана покаранню у вигляді тюремного ув'язнення, максимум якого чинний КК Франції встановив у 10 років [3]. Франція, будучи стороною екстрадиційних правовідносин, з огляду на вид та розмір покарання може видати особу, яка відповідно до її кримінального закону вчинила такий вид злочинного (кримінально караного) діяння, як проступок. Історія розвитку інституту видачі свідчить, що саме Франція першою встановила видачу виключно за злочини (crimes), закріпивши це у своїй конвенції із Бельгією від 22.11.1834 р. У 1869 р. в новій укладеній між цими державами Конвенції вперше допускається видача за проступки (délits) [4]. З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що вживаний у теорії права для позначення досліджуваного правового явища термін «видача злочинців» є щонайменше некоректним, не кажучи про його невідповідність основним принципам права. Так, оперуючи терміном «видача злочинців», з одного боку, звужують сферу застосування норм даного правового інституту — охоплюють тільки той її різновид, коли видачі підлягає особа з метою приведення до виконання вироку, що набрав законної сили. З другого боку, використання цього терміна (і це простежується у науковій літературі) в усіх випадках, коли мають місце відносини, що становлять предмет правового регулювання інституту видачі, призводить до неправомірного визнання злочинцями всіх осіб, які підлягають видачі. Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Звідси злочинцем є особа, щодо якої набрав законної сили обвинувальний вирок суду. Нагадаємо, що видача може проводитися стосовно обвинувачених у вчиненні злочину та засуджених осіб. Тож застосування вказаного терміна в усіх випадках, коли мають місце екстрадиційні правовідносини, є таким, що суперечить принципам права, зокрема принципу презумпції

невинуватості. Враховуючи ці та наведені вище зауваження, доцільно використовувати загальноживаний у міжнародних договорах термін «видача правопорушників», який, треба визнати, також не позбавлений певної умовності.

Положення Конституції України, закріплене у ч. 2 ст. 25, що забороняє видачу громадян України, відображено у кримінальному законі на рівні ч. 1 ст. 10; проте воно є неповним, оскільки згідно із ч. 1 ст. 10 КК України не допускається видача громадян України лише для покладення на них кримінальної відповідальності за злочини, вчинені ними за межами України. Треба зазначити, що особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, користуються таким же обсягом гарантій у питанні їх видачі, що й громадяни України. Однак залишається нез'ясованим питання можливості видачі цієї категорії осіб для приведення вироку, що набрав законної сили, до виконання. Кримінальний закон заборони щодо цього не містить, конституційне ж положення стосується лише громадян України, забороняючи видачу їх безвідносно до її проявів. З огляду на відсутність прямої заборони

питання видачі осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, для виконання вироку, що набрав законної сили, у державі його винесення треба вирішувати позитивно.

Буквальне розуміння норм нового КК України, які регулюють екстрадиційні відносини, дає змогу зробити висновок про те, що на рівні ст. 10 КК України фактично знайшов своє закріплення тільки той різновид видачі, коли вона проводиться для покладення на особу кримінальної відповідальності, що законодавчо закріплено таким чином: «для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду». Видача ж для приведення вироку до виконання, таким чином, у новому КК України самостійної правової регламентації не знайшла, тоді як у назві статті термінологічно відображено обидва види видачі злочинців. Поряд з цим у результаті системного аналізу норм інституту видачі злочинців можна стверджувати, що все-таки новим КК України регламентовано і видачу для приведення вироку до виконання, яка українським законодавцем невинуватості ототожнюється з передачею осіб для відбування покарання.

1. Шупилов В. П. Международная правовая помощь по уголовным делам // Советское государство и право.— 1974.— № 3.— С. 86.
2. Яценко С. С. Ніякого покарання без закону (стаття 7 Конституції про захист прав людини і основних свобод): аспекти

реалізації // Вісник Конституційного Суду України.— 2000.— № 5.— С. 84.

3. Крылова Н. Е. Основные черты нового уголовного кодекса Франции,— М, 1996.— С. 68.
4. Штиглиц А. Исследование о выдаче преступников.— СПб., 1882,— С. 65—68.

M. P. Svystulenko

INSTITUTE OF EXTRADITION IN THE LIGHT OF NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article contains the detailed analysis of new Criminal Code of Ukraine provisions, which regulate extradition of criminals.